

Hamvas Béla:

Püthagorasz

1.

Püthagorasz, úgy mondják, a szamoszi Mineszarkhész fia, jómódú családból Kr. e. a hatodik század végén született. Ifjúkorát az Egyiptomot járt híres bölcs, Thalész tanítványaként töltötte, aztán hazatért, hogy hivatásába kezdjen. Szamosz abban az időben forgalmas kikötő volt, tág tere a Püthagoraszhoz hasonló, becsvágyó férfi tevékenységének. De – úgy látszik – törvény, hogy ahol sok a pénz, ott zavar lesz úrrá, és hogy a romlás időnkint görcsös erőfeszítést tesz önnön végzete megakadályozására. Feslettség és önkény tehetetlenül váltogatta egymást. A hatalmat akkor éppen a félelmetesen vérengző és mesébe illően szerencsés Polükratész ragadta magához. Nem volt csábító, Püthagorasz hajóra szállt, és Egyiptomba ment.

A tudomány mindezt nem ismeri el, de ebben a pillanatban senkinek sincs kedve tudományt üzni. Megtörtént, vagy nem történt, úgy látszik, semmi sem szól az ellen, hogy valóban megtörtént. Állítólag Memphisz és Théba és Heliopolisz városokban élt, és kapcsolatban állt az egyiptomi papsággal, akik megengedték neki, hogy tudásukból részesüljön. A perzsa betörés itt érte el. Kambüszész Egyiptomot megrohanta, a könyvtárakat felégette, a papságot rabságba hurcolta. Így került Püthagorasz is Perzsiába. Itt viszont, mondják, Zarathusztra papjaival találkozott, sőt alkalom volt arra, hogy India tudásából is valamit megszerezzen.

Mire Szamoszba visszatért, érett férfi lett. Delphoiba, majd Thrákiába ment, és megismerkedett Orpheusz hagyatékával. Már közel lehetett az ötvenhez, amikor Nagygörögországban, Kroton városában letelepedett, és tanítani kezdett.

Püthagorasz háza az ifjúság középpontja lett. Minden nagyra törekvő ifjú becsvágya volt, hogy hallhassa, és tanítványa lehessen.

A mester pedig életét teljesen annak szentelte, hogy a legkiválóbbakból olyan rendet neveljen, amilyen az egyiptomi és orpheuszi papság volt.

Kroton a tanítást befogadta, és Püthagorasznak a közösség megszilárdítására vonatkozó javaslatait életbe is léptette. Az új törvények miatt azonban a város összeütközésbe került Szübarisszal, a hatalmas szomszéd várossal. Szübarisz elpuhultságáról hírhedt hely, itt láthatta mindenki szabad szemmel, hogy a rettenetes nem a halál. A szegénységnél és a butaságnál és a betegségnél és a halálnál is van irtózatosabb, mert minden pusztulásban lehet valami nagyság és szépség. Babilonban nincs. Itt uralom, szerelem, barátság, maga az élet is gyalázat, a háború szennyes, a vér koszos földre hull, mert már semmit sem tud megszentelni. Bordély ez, ahol kimázolt és képmutató nyegleség minden nagyot leköpdös, és még e szentségtörésben is pimaszul vigyorog. Az értelmetlen vérontás, az ördögi bujaság, a hitvány erőszak, gyáva árulás, züllöttség, butaság, mind ott ég e szörnyeteg rőt ábrázatán, és kéjvágyó arca diadalmasan eltorzul, amikor mindazt, ami az embernek drága, a sárba rugdalja. Az emberi közösségben és magánéletben egyetlen kicsinyke hely sem marad, amely ne lenne romlott. De Szübarisz gazdag volt, mérhetetlenül gazdag, és mérhetetlenül hatalmas.

A kis Kroton megrettent, de végül is hadat üzent, a spártaiak és Püthagorasz által szerkesztett csatagépek segítségével Szübarisz sokszoros túlerejével szembeszállt, győzött, és a várost földig rombolta.

Püthagorasz munkájának eredményét tapasztalni kezdte. Tanítványai hódolattal vették körül, városának határa egyre nőtt. Élete végén azonban Athén befolyására a bomlás mégis megindult. Az eszét vesztett tömeg halála után nemsokára Krotonban is fellázadt, a püthagoreusok szentélyét elpusztította. A tanítványok elmenekültek. Így ért véget Európában az első kísérlet, amely az egyetemes emberiség közösségét akarta megteremteni.

2.

Püthagorasz Európában elsőnek próbálta meg az örök európai kísérletet, hogy az emberi társadalmat ne a természet rendje szerint az erősebb hatalmára, hanem a szellem rendje szerint, a múlthatatlan értékek rendjére építse. Néhány nemzedékkel később ugyanezt tette Platón, utána számtalan más az ókorban, a középkorban és az újkorban.

Amíg a közösség kicsiny és szegény és műveletlen, addig nincs baj, léteért kell küzdenie. Abban a percben, amikor népessé, művelté, gazdaggá válik, sajátos módon önmagában bomlani kezd. Felbomló közösségben az ember nem lehet boldog. Ha aztán valaki a romlást meg akarja állítani, kénytelen az erőszakhoz nyúlni. Erőszakkal kormányzott közösségben az ember még kevésbé lehet boldog. Püthagorasznak alkalma volt ezzel a ténnyel szembenézni és választani a fejtelten egyéni szabadosság és a komisz erőszak között. Az anarchia és az önkényuralom örök körforgása ez, mondja Platón.

Hogyan lehet a közösséget biztos, időálló, felbonthatatlan alapra helyezni? Válasz: úgy, hogy az ember a közösséget nem az anyagi természet, hanem a szellem törvényei szerint rendezi be. A természet rendje az erősebb uralma a gyengébben. Egyik sem boldog. A szellem rendje nem az erő és a gyengeségé, hanem az igazságé.

Püthagorasz ezt a tudást hozta magával messze földekről, de főként Orpheusztól, mert megismerte a tanítást a kozmosz aoidészről, az éneklő világról. Az orfikus gondolat a megoldást készen nyújtotta. Megmondta, mi a rend, mi a szám, mi az összhang, mi az értelem, mi a mérték, mi a szépség. Miért nem alkalmazta még senki?

Különös nép ez a görög. Püthagorasz sok helyütt járt, és sok népről hallott. Igaz, az élet törvényét egy sem léphette át, egyszer valamennyinek meg kell halnia. De legalább élt. Itt a görögök, úgy látszik, még csak el sem érkeznek ahhoz, hogy elkezdjenek élni. Mert ez itt nem élet. Szüntelen készülődés. Boldogtalan erőfeszítés. Mennyire más volt Egyiptomban, ahol az ember úgy belebújhatott a közösségbe, mint a gyapjúköpenybe. Itt pedig a közösség olyan, mint a veszett farkas. Mire aztán mindenki, minél több esze van, annál inkább, nekiáll a közösséget megjavítani, és kész az eszme, az ideál, az áldozat, és közben az emberi sors a semmibe porlad.

3.

Azt mondják, Püthagorasz filozófus volt, és azt tanította, hogy minden létező alapelve és kezdete a szám. Ez pedig nem egyéb, mint a szcientifizmus egyik világraszóló ostobasága. A feljegyzések szerint nem lehetetlen, hogy a filozófus szót ő találta ki. Amikor egy alkalommal megkérdezték, ugyan ki vagy te, Püthagorasz, mint erre a kérdésre a legtöbb ember, ő is

zavarba jött, és hamarjában nem tudott mit felelni. Ki vagy? Micsoda ügyefogyott kérdés. Az ember megrezzen és elpirul. Erre a kérdésre minden válasz egyformán rossz. Voltak, akik ügyesen kivágták magukat, ilyen Püthagorasz is. Bölcs vagy?, kérdezték. Nem, válaszolt a mester, csak szeretem a bölcsességet (philo-szophosz). Ezt a szót akkor ejtették ki először?

Ami a számokra vonatkozik, az nem ilyen egyszerű. Tudjuk, hogy az őskori hagyomány, amelyet India, Irán, Júdea, Egyiptom és az orpheuszi görögség őrzött, szoros vonatkozásban állott a geometriai arányokkal, a zenei összhang törvényeivel, a színek harmóniájával, az erkölcsi mértékekkel és a számokkal. Ennek az aránynak és mértéknek megnyilatkozásai voltak a világon minden népnél a táncok, a himnuszok, a dalok, a költemények, az asztronómia, az államtörvények. A kínai Ji-king ezt éppen úgy kimondja, mint a hindu száñkhja, a júdeai kabala, az egyiptomi Thot és a görög Orpheusz.

Püthagorasz azt mondja, hogy a szám a látható és a láthatatlan világ között levő határjelenség. Az anyagi rendben a dolgok bázisa, másra vissza nem vezethető elem, amely létünk alakját és minőségét kimondja (szüasztaszisz te kai geneszisz tón pantón). De ez a bázis és ez az elem utal és átvezet az érzékfölötti világba, a tiszta értelmek világába. A szám a kulcs, amellyel a szellem az anyagi természetet, viszont a természet a szellemet megérinti és megéri. A szám minden létező dolog ösképe (arithmoi de te pant' epeoiken).

Kétségtelen, hogy mint a bolygók keringését az égen, az emberek sorsát a földön a számok irányítják. Minden testnek, alaknak, formának, ábrának végső fokon valamely számviszony felel meg. Püthagorasz a számoknak a látható világban megjelenő viszonyait kereste. Több olyan felfedezést tett, amely a matézis és a geometria közvetlen határán áll.

A színek, mondja Goethe, a fény cselekvései és szenvedései (Leiden und Taten des Lichts). A héber hagyomány azt tanítja, hogy a világot szám, súly és mérték szerint teremtették. Ilyen értelemben az egész látható világ nem egyéb, mint a számok szenvedései és cselekvései. Minden dolognak valamilyen súlyban, mértékben, arányban, színben, alakban kifejezhető számértéke van. De minden lénynek is van ilyen számértéke. A számok rendjének egyetemes törvényét kell megtalálni. Aki ezt a titkot megfejtette, az megfejtette a világalom titkát. Kezében tartja a tökéletes rend örök elvét.

Az már e néhány szóból kiderül, hogy a számnak Püthagorasznál más értelme van, mint a természettudományban. Nemcsak az ember magatartása más a számmal szemben, maga a szám is más. A mai absztrakt számmal szemben Püthagoraszé a hieratikus szám, és a szám legközelebbi analógiája tulajdonképpen az istenség. Az Egy ösképe a Mindenség (eidosz pantón), Zeusz, más megfogalmazásban Apollón (Hüperion), a Magasság fia, Hélios, a nap, az első ok, az értelem (nousz), a teremtő szó (logosz szpermatikosz). A kettő az asszony száma, Hold, Artemisz, más megfogalmazásban Héra. Püthagorasz még értette az összámot, amit ma már csak kivételes művészek és még kivételesebb gondolkozók éreznek homályosan, amikor egy-egy jelenségben, épületben, szoborban, táncban megérik az aránynak és a mértéknek és a ritmusnak az ész számára hozzáférhetetlen rendjét, és a sors jelenségeiben felismerik az összhangot, amit csak a számmal tudnak kifejezni. Mindenki tudja, hogy a nagy művészeti alkotás, a természeti jelenség, egy szép táj, egy vihar, egy földrengés, a személyes sors és a történeti esemény között hangoltság van. A kozmikus és a földi jelenségek között megfelelés van. Ezt a megfelelést csak a szám közelítheti meg. A képlet a világtények egyik legizőbb megfogalmazása.

A mai ember, amikor hallja, hogy a püthagoreusok himnuszt írtak a számhoz, jóindulatú lekicsinyléssel veszi tudomásul. Az elméleti fizikus, a zeneszerző azonban nagyon jól érti, hogy ezt a himnuszt a mérnök is énekli, amikor a hidat építi, ahogy éneklik a csillagok, amikor pályájukon keringenek. A világ realizált matézis. A dolgok ősképe a szám, mondja Orpheusz, arithmoi de te pant' epeoiken. Mindaz, amit az ember hall és lát, él és gondol, tesz és elszenvet, nem egyéb, mint a számok hősi tettei és szenvedései, arányban és ütemben, hangoltságban, időmértékben és térben.

4.

Magától értetődik, hogy a szép és rendezett élet titkaiba is a számokról való tudás avat be. A tiszta és derűs élet titka a mérték. „A mérték mindenben a legjobb” – metron d'epi paszin ariszton. Tetteidet mérlegeld – logiszai de pro ergou. Püthagorasz a kozmikus renddel való hangoltság törvényére építette azt a tanítását, amelyet a hozzá sereglő ifjúságnak hirdetett. De van-e tudásunk a kozmikus rendről? Velünk született, de nem is tanítható örök tudásunk van róla. Ez az egyetemes tudás, egyetemes érzékenység minden lélek eredendő és elvehetetlen sajátja. A mesternek nincs más feladata, mint ezt az érzékenységet megerősíteni, és az embert megtanítani, hogy soha ne törődjék mással, mint ezzel a törékenynek látszó, de annál elpusztíthatatlanabb érzékenységgel. Ez az emberben a lélek legbelsőbb magva. Ez az, ami a legszemélyesebb sajátjának látszik, és mégis ez az, ami mindnyájunkban egy és ugyanaz.

Delphoi, mondták a görögök régen, a világ közepe. A szentélyben ott állott a csodálatos kőoszlop, az omphalos, amelynél a Föld valaha az istenek világához nőtt, de leszakadt. Az emberi léleknek is van ilyen köldöke, ez a kicsiny ragyogó pont, amely annál egyénibb, minél egyetemesebb, amit mindenki a legszemélyesebben önmagáénak érez, de ez az, ami mindnyájunkban azonosan él. Az emberi lélek minden időben ezen a köldökön át szívja magába a világegyetem törvényét. A lélek köldökén át érintkezünk a kozmikus renddel. Mindig tudjuk, helyesen tettünk, vagy sem, megfeleltünk-e, mit mulasztottunk, mikor voltunk hanyagok, felelőtlenek, hitetlenek, restek. Ez a mérték helye. Itt mérjük le magunkat. Itt hordjuk magunkban az istenekéhez hasonló tudásunkat.

Püthagorasz tanítványai között voltak exoterikusok, akiket nagy udvarban tanított, és ezoterikusok, akik asztala mellé ülhettek, és vele élhettek. Az exoterikusoknak még szükségük volt figyelmeztetésre és beavatkozásra, az ezoterikusokon már a mérték tudata uralkodott, és már nem hallottak mást, mint belül a Püthia hangját.

Aki – mondja a püthagoreus hagyomány – az emberi világ zsviváját önmagában tökéletesen el tudja hallgattatni, néha, pillanatokra, ritkán sikerül semmi egyébre se figyelnie, mint a köldökén át áradó kozmikus létezésre, közvetlen tudomást szerez a világ életének természetéről, a szférák zenéjét hallja. Hallja, ahogy a számok énekelnek. Ez a koszmosz aoidész, mint Orpheusz mondta. Feljegyezték, hogy Püthagorasz maga ezt a zenét életében kétszer hallotta.

5.

Püthagorasz Szübarisz világuuralmát akarta megdönteni és az emberiségnek a világrenddel való eredeti összhangját helyreállítani. E küzdelemhez semmi tisztátalannak tapadnia nem szabad. Püthagorasz tudta, hogy hazugsághoz még ideiglenesen sem szabad fordulni, mert az – mint Orpheusz tanította – okvetlenül Diké bosszúját hívja ki. Szübarisz titka, hogy csak a tiszta kéz győzheti le. A szenny, bármilyen kicsiny legyen is, csak Szübariszt segíti.

Európa még ma sem ismer más módszert, mint Püthagoraszét. Hiába hozom a világ legjobb törvényét, amíg az egyes ember nem változik meg, a törvény hatástalan marad. Úgynevezett kollektív megoldás nincs. A megújulást az egyes emberen kell elkezdni. Az emberiséget Szübarisztól csak egyféle módon lehet megszabadítani, s ez nem az, hogy a sokaságra érvényes törvényt hozok, amely az egész népet egyszerre szabadítja meg, hanem hogy: mindenkinek magának kell kezdenie. Ha pedig az ember külön megszabadult, a tiszta létbe egyre több és több embert húz fel magához. Úgy látszik, a közösség élete az egyes embereken múlik. Rendelet, törvény, szabály szükségképpen erőszakra vezet, az erőszak eredménye boldogtalanság, és a boldogtalan ember olyan, mint az elmeháborodott, a mértéket elveszti. Mindaz, ami komoly, értékét veszti, és ami tiszta, beszennyeződik. Ez a fejetlen szabadosság és a komisz hatalmaskodás hullámmása. Szübariszhoz csak tiszta kézzel szabad nyúlni.

Egyszerre az egész népre érvényes felszabadulás nincs. Az ilyesmi eddig is megbukott, ezután is meg fog bukni. Egyenként kell kezdeni. És Püthagorasz iskolájának értelme, hogy bármilyen kevés, de teljesen tiszta embert kell nevelni. Az eredmény nem a sokaság, hanem a tisztaság átható erején múlik. Egyetlen ember többet tehet, mint egymillió szibarita. A sötét hatalomnak csak egy emberen kell megtörnie, s akkor tehetetlensége kitűnik.

6.

A mai iskolákban úgyszólván csakis tanítanak, vagyis ismeretanyagot adnak át. Kivételes esetben nevelnek, ami nem egyéb, mint hogy a serdülő ember társadalmi magatartását szabályozzák. Püthagorasz megtanulta, hogy az emberiség harmonikus életének megvalósításához ez kevés. Beavatásra van szükség. Beavatni annyi, mint az embert a korszerű történeti magatartásról letépni, és az emberi alapállásra visszahelyezni. A beavatás az a generálművelet, amely az emberi létet a zavaros és rendetlen és homályos és tisztátalan légkörből kirántja, és tökéletesen megtisztítja és átvilágítja. A beavatás eszköze csak harmadsorban ismeret, másodsorban önmehtagadás, elsősorban pedig valami elmondhatatlan, aminek tudása fölött csak a beavató mester rendelkezik.

A püthagoreusok tarka ruhát nem viseltek, fehér lepelben jártak. Életmódjuk mértékletes volt, fő táplálékuk a liszt, a méz, az olaj, a gyümölcs. Vagyont nem gyűjtöttek, vezető állást csak akkor vállaltak, ha arra külön felkérték őket. Aki Püthagorasz tanítványa lett, az magát két évig hallgatásra kötelezte. Hallgatni és engedelmeskedni. Meg kellett tanulni: „ha a bölcs mérget ad, igyad meg nyugodtan, ha a bolond az élet italát nyújtja, öntsd ki.”

Amit megtanulni a legnehezebb, azt nem is lehet tanítani. A Khrüszea epé – Püthagorasznak nem saját kezűleg írt, de hagyományából származó és így félig-meddig hitelesnek tartható Arany eposza – két részre oszlik. Az első az udvarban tanulóknak szól, a másik az ezoterikusoknak a divinális életet tárja fel. A nemes emberi élet: istenfélőnek, szülőtisztelőnek, józannak, igazságosnak, mértékletesnek, igazmondónak lenni. Aki nem akar és nem tud többet, mint családjával, barátaival népében tisztán élni, annak ennyi elég.

„Most azonban még többet is mondok, hogy a tökéletesség legmagasabb fokát elérjed” – így kezdődik a második rész. Azoknak szól, akik magasabb feladatra vállalkoznak. Hogyan kell az ilyen embernek élni? Mindenekelőtt megvalósítani a „nevezetes névtelenséget”. „Élj rejtett életet”, mondja Püthagorasz. „Járj utadon úgy, hogy más ne lásson, egyedül a Világ Ura vagy lelke, csak az ő szeme előtt.” Senkinek nem tartozol felelősséggel, csak neki. Légy névtelen. Rejtőzz el. Utasíts vissza minden kitüntetést, a hírnév minden csábítását tartsd távol. Keresd a magányt. Viselj egyszerű ruhát, lakj szerény lakásban, beszélj keveset, ne tűnj ki semmiben.

A nyilvánosság az emberi élet legnagyobb veszélye. Alig élt ember, aki a színpadon nem szédült meg, ha nevét kiáltozták. Légy névtelen. De légy nevezetes. „Más ne lásson, egyedül egyetlen a Világ Ura.” Sorsodat vele intézd el, neki beszélj, vele barátkozz, őt szeresd, őt tiszteld, igyekezz az ő tetszését elnyerni.

Ez a legnagyobb erőpróba. Aki nevezetes tud lenni és névtelen a legmagasabb szellem előtt, vele bensőséges tisztaságban, annak kezébe lehet tenni a világhatalmat. És az emberek meg fogják érezni, hogy ő az, aki őket megmenti. Tudni fogják, hogy abban az egyszerű házacskában, családjá körében él az a kertész, aki mindig derűs és nyugodt, és soha önmagáról nem beszél, a mértéket soha át nem lépi, és akiből olyan megfoghatatlan tisztaság árad, hogy csak halkán lehet szólni hozzá. „Élj rejtett életet. És ha az emberiség ösztöne annyira megromlott, hogy nem kéri segítségedet, azt hiszed, ha közük mész, erőt fogsz rajtuk venni? Hiába. De drága életed így megmentheted, és az istenek körében élhetsz.”

Az ember vagy alig, vagy egyáltalában nem tud elfojtani valami csodálkozást. Milyen gyermekesen képzelet el Püthagorasz a nép sorsának megoldását. Milyen egyszerű lenne a nevezetes névtelent megkeresni és a hatalmat a kezébe tenni. Milyen paradox felkutatni a legszerűebbet és a legalázatosabbat, aki soha sem gondolt mással, csak hogy elrejtőzzék. Mikor a közösség sorsának megoldásához hadvezér, szónok, szervező, lélekjelenlét, pénz, ravaszság, elvetemültség kell. Most azonban azt kérdezi valaki, vajon a történet sok hadvezére és bankára közül kinek sikerült a nép sorsát megoldania? Püthagorasz tudta, hogy Szübariszt csak a tiszta kéz győzheti le. Bármiféle kicsiny csalás csak Szübariszt segíti. Milyen szomorú, hogy a nép mindig a legnagyobb szájú hencegőre hallgat, a legravaszabb álnokra, és a huncutra és a hiúra, és a színészre és a hóhérra. Soha ez a fecsegő és színész sem az államban, sem a vallásban, sem az erkölcsben, sem a költészetben az igazi nagyságot még csak meg sem közelíti. A nép tovább marad boldogtalan, a névtelen pedig névtelen marad. Az emberi élet feladata nem más szemében a nagyság. Mindenki saját maga. A felszabadulást mindenkinek magának kell megkeresnie, és az egész nép élete az egyes embereken múlik.

7.

A püthagoreus beavatást leírni akár csak vázlatosan is lehetetlen. Nem, mert a Mester közvetlen tanításából rendkívül kevés feljegyzés maradt meg. De abból a kevésből, ami fennmaradt, úgy látszik, a püthagoreus beavatás sem volt más, mint az egyiptomi, júdeai vagy a hindu. A leírás legfőbb akadálya, hogy mindez a mai ember számára az ultraibolya világba esik.

A néhány mondatból, ami bizonyosan püthagoreus, úgy látszik, abból, amit a Mester tanított, semmit sem ő maga talált ki, minden valahonnan, legfőképp Orpheusztól való. Mindenekelőtt a számteória. A beavatás minden ismert mondata megtalálható az egyetemes emberi hagyományban, abban, amelyet az idők legelején a nagy mesterek nyertek, és amelynek elfelejtése az európai ember számára olyan katasztrófálissá vált.

A Khrüszea epé második felében a Mester az ezoterikusoknak életük kulcsát a kezükbe adja, jobban mondva megmondja, hogy élete kulcsa mindenkinek a kezében van, mert az ember származása szerint szabad és szellemi lény. „Az ember származása isteni, és saját szent lényétől tanulja meg, miképpen éljen.”

Örvényben vagyunk. Itt sodródunk a végzet hatalmai között. „A végzet (heimarmené) megzavarja elméjüket, az örvény elragadja őket a határtalan boldogtalanságba (hoi de

külindroisz alot' ep' alla pherontai).” „Milyen közel vannak a jóhoz, anélkül, hogy észrevennék, milyen kevesen látják a gonosztól való megváltást (Lüszin de kakón pauroi szüniaszin).” „A szörnyű kétségek gödre számukra láthatatlan, és még ők csalogatják, ahelyett hogy menekülneek.”

Olyan hagyomány, amely minden archaikus civilizációban csaknem a szavakig menően megegyezik. Heimarmené a végzet – Indiában a karma. Az ember végtelen vakságban (a hindu avídja) még odamegy, nemhogy menekülne. A földi lét alapképlete: a végzettől megzavart értelem ébersége lefokozódik, örületszerű megzavarodásba esik, s ezért az értelmetlenség örvényében kavarog (külindrosz – szamszára). Senki ebből a kavargásból nem tudja megszabadítani, sem isten, sem ember, se mester, se jótett, sem érdem, se hősiesség, sem aszkézis, egyedül az ember saját ébersége (vídja – nousz), amely felismeri, hogy fölötte nem a végzet az úr, nem a karma, nem a heimarmené, hanem saját maga. Az emberek maguk változtatják az életüket szenvedéssé, írja a Khrüszea epé. De az emberek csak saját magukat tudják a szenvedés alól feloldozni (Lüszin de kakón). Az örületszerű megzavarodástól elkábult emberek örvényben való eszeveszett kavargása és a végzettől megszabadító éberség között a különbség olyan, a hajszál százezredrészénél is kisebb, hogy ez a különbség egyáltalán meg sem mutatható. „Ó, a boldogtalanok, milyen közel vannak a jóhoz, anélkül, hogy észrevennék!” „De nem látják a megszabadulást, az örvény elragadja őket a határtalan szenvedésbe.”

Meg kell tudnod, hogy az életed ura magad vagy, nem a vak örület, amit sorsnak hívnak. Nem kell egyebet tenni, csak felébredni. Ha éber vagy, „megismerned az istenek és az emberek kapcsolatát, azt a hatalmat, amely a mindenséget átjárja, s amely korlátlanul uralkodik”. A világ legnagyobb ereje nem a heimarmené, hanem az értelem. Ebből vagy te is. És ha felébredsz, látod, mindig is ez voltál, és mindig ez leszel, „és ha tested elhagyod, és a szabad éterbe szállsz, halhatatlan leszel, üdvözült, nem pedig halandó”. Esszeai athanatosz theosz ambrotosz, ouketi thnétosz.

Ez a beavatás mondanivalója. A tudás mindenki számára nyitva áll, mint maga az Arany eposz, amelyet fehérmárvány-kocka lapjára véstek, és Kroton főterén helyeztek el. Sok ember látta és olvasta akkor is – ó, a boldogtalanok, milyen közel vannak a jóhoz –, tovább kavarnak értelmetlenül a sors örvényében filozófiájukkal, vágyaikkal, szenvedélyeikkel, eszményeikkel, álmaikkal, vallásaikkal.